

EL PROBLEMA DE LA FAM

Punt de partida: la paradoxa de l'abundància

Cada any, els informes de la FAO ("L'Estat de la Inseguretat Alimentària al Món") ens donen les dades que ens permeten apropar-nos al drama de la fam i la desnutrició crònica. 795 milions de persones segons l'Informe de 2015. Si som 7 mil milions d'habitants, parlem llavors que 1 de cada 9 persones no pot satisfer les seves necessitats bàsiques alimentàries. Però la qüestió és preguntar-nos per què. Els avanços tecnològics ens han permès multiplicar per 3, en els últims decennis, la capacitat de producció d'aliments. De fet avui produïm un 17% més de calories per persona que fa 30 anys, tenint en compte a més que en aquest mateix període la població ha augmentat en un 70%. Així que no estem davant un problema de producció d'aliments (un problema tècnic), sinó davant un problema d'accessibilitat, és a dir, **un problema ètic, de justícia**. Aquesta va ser l'observació que el 1992 va fer Joan Pau II, quan va advertir del que ell va anomenar **la paradoxa de l'abundància**: *"Hi ha menjar per a tothom, però no tots poden menjar, mentre que el malbaratament, el descart, el consum excessiu i l'ús d'aliments per a altres finalitats, estan davant Dels nostres ulls"*.

Aquest és precisament el nostre punt de partida: **la persistència de la fam al món té a veure, no amb l'escassetat d'aliments, sinó amb totes les barreres que hem anat creant en el nostre sistema alimentari mundial**, i que impedeixen que prop de 800 milions de persones puguin menjar tots els dies, malgrat que la comunitat internacional reconeix que **alimentar-se no és un privilegi** de gent rica, ni un favor que fem a gent pobra, **sinó un dret de tot ésser humà**, inherent a la seva dignitat personal.

Olivier de Schutter, durant 8 anys Relator Especial de les Nacions Unides per vetllar pel **Dret a l'Alimentació**, ho defineix així: *"És el dret a tenir accés, de manera regular, permanent i lliure, sigui directament, sigui mitjançant compra per diners, a una alimentació quantitativament i qualitativament adequada i suficient, que correspongui a les tradicions culturals de la població a la qual pertany el consumidor i garanteixi una vida psíquica i física, individual i col·lectiva, lliure d'angoixes, satisfactòria i digna"*.

Així doncs hem de preguntar-nos per les causes profundes que es troben a l'arrel d'aquesta injustícia. Per fer-ho, ens apropem al problema de la fam des d'una perspectiva *global i sistèmica-multicausal*.

Global: no podem explicar suficientment el problema de la fam només des de condicionants locals o regionals.

Sistèmica i multicausal: Cal entendre el problema de la fam en una realitat en la qual tot està connectat, i on els factors polítics, econòmics, socials i ambientals interactuen constantment creant connexions invisibles però reals, que provoquen que milions de persones no puguin menjar. En el sistema complex creat per la globalització hem d'analitzar alhora les diferents causes de la fam, i amb les seves interaccions i dependències.

Es poden identificar **tres grans problemes relacionats amb la persistència de la fam**. Cadascun d'ells és un gran "nus" o "coll d'ampolla", que impedeix que els aliments flueixin per a totes les persones.

1. **La reducció dels aliments a “mercaderies”.** Un sistema de producció orientat als beneficis econòmics, no a garantir el Dret a l'Alimentació.

Segons Olivier de Schutter¹ en els últims 50 anys els esforços s'han centrat a produir més aliments per satisfer la creixent demanda de la població. La “revolució verda”² va crear un model que va permetre multiplicar per 3 la capacitat de produir aliments. No obstant això, a pesar el seu innegable èxit tecnològic, **aquest model “productivista” no ha estat capaç de resoldre el problema de la fam** ni de garantir el Dret a l'Alimentació per a totes les persones, portant-nos a la sorprenent incongruència de la convivència simultània entre una producció amb excedents d'aliments d'una banda, i 800 milions de persones amb desnutrició crònica d'una altra. Per què?

Si ho examinem amb deteniment, observem que es tracta d'un sistema de producció d'aliments basat en l'explotació intensiva i extensiva dels recursos naturals, l'ús d'alta tecnologia, i fortes inversions en infraestructures, la qual cosa permet produir grans quantitats d'aliments amb una bona ràtio cost-benefici, la distribució dels quals es garanteix, teòricament per a tothom, a través dels mercats globals. Però l'evolució d'aquest model ha tingut diverses conseqüències.

En primer lloc, ha provocat **la concentració dels països i les corporacions que controlen a nivell mundial tant la producció com la distribució d'aliments**, i tenen gran influència en els preus dels aliments i en els mercats internacionals. A cada pas de la cadena alimentària (llavors, fertilitzants, processament, distribució, etc.) no hi ha més de 10 empreses multinacionals amb les majors quotes de mercat. (El 75% del mercat mundial de llavors, per exemple, està controlat per 10 grans multinacionals).

Al seu torn aquest procés de concentració, amb tecnologies sempre orientades a la producció a gran escala per maximitzar beneficis, afavoreix la **producció extensiva d'unes quantes varietats d'alguns monocultius** (blat de moro, blat, arròs, soia).

Finalment, **beneficia a algunes regions riques** que han recolzat amb grans subvencions el predomini dels seus productors al mercat internacional (és el cas ben conegut de la Política Agrària Comunitària de la UE, i de la seva rèplica nordamericana en termes de grans ajudes públiques als seus productors), etc.

Aquest complex procés de “mercantilització” ha acabat per imposar, **per sobre del dret a l'alimentació de tots, la producció d'aliments com a negoci**, cada cop més lucratiu, que atreu fins i tot a inversors aliens a la indústria alimentària, afavorint l'especulació i una alta volatilitat dels preus.

En aquest escenari, **els petits agricultors** –una gran part dels quals pateix fam crònica- **resten exclosos del sistema, a causa de la seva incapacitat per competir als mercats globals.**

¹ Cf. Informe presentat pel Relator Especial sobre el dret a l'alimentació, Olivier de Schutter al Consell de Drets Humans de les Nacions Unides, el 24 de gener de 2014. El seu títol és “Informe final: El potencial transformador del dret a l'alimentació”, i hi formula les conclusions relatives al seu mandat. Aquest informe ens serveix de guia per a la identificació i descripció d'aquest primer “coll d'ampolla”, en el qual els aliments s'han convertit essencialment en mercaderies.

² Es coneix com a “revolució verda” el procés de millora de la productivitat de l'agricultura que va començar en la dècada dels 60, sota l'impuls de la FAO, basat en el desenvolupament tecnològic i en l'ús de varietats d'alt rendiment per a la producció de cereals bàsics, blat, blat de moro i arròs. Aquest model va significar un increment espectacular de la producció d'aliments, amb gran impacte en països com Xina o Índia. Però alhora, l'ús de grans quantitats de fertilitzants i pesticides, així com la implantació de sistemes de reg, va acabar primant l'agricultura a gran escala, en detriment del petit agricultor.

De la mateixa manera, la major part dels Estats dels països en desenvolupament, han satisfet les necessitats alimentàries de la seva població en aquest període a través de la **importació d'aliments**, descurant, durant decennis, les inversions als seus propis països per millorar les seves capacitats de producció. Això a més ha produït una gran **dependència de l'exterior**, el declivi dels mercats locals i una gran fragilitat dels espais per a l'intercanvi comercial dels petits agricultors. Per a De Schutter, si volem garantir el dret a l'alimentació dels més vulnerables és urgent reincorporar als petits agricultors al sistema mundial de producció d'aliments, reforçar els mercats locals, **produir per garantir el dret a l'alimentació**, reorientar la tecnologia per incorporar també la millora de la producció dels petits productors, promoure un consum d'aliments sans i menys industrialitzats, etc.

2. El problema de la sostenibilitat en la producció d'aliments.

Un segon problema important, derivat del model intensiu de producció d'aliments que hem descrit, té a veure amb els **grans impactes que genera sobre el medi ambient i sobre els recursos naturals**.

D'una banda, **la demanda d'aliments segueix creixent**, tant pel constant augment de la població (9 mil milions de persones el 2040) com pel major poder adquisitiu de milions de persones dels països emergents, que avui demanden un major consum de productes càrnics, làctics i industrials. De cara al 2050 haurem de produir un 50% més dels aliments que produïm en l'actualitat

D'una altra, **el nostre model de producció d'aliments és altament insostenible en termes ambientals**: produïm més a costa d'una gran pressió sobre els recursos del planeta: desforestació, destrucció de la biodiversitat, ús del 75% de l'aigua dolça disponible, contaminació de rius i terres per l'ús d'adobs químics i pesticides, processos d'erosió i empobriment de la terra relacionats amb el monocultiu, emissió de gasos d'efecte hivernacle que provoquen el canvi climàtic³, etc.

D'aquesta manera resulta que la nostra principal resposta a la creixent demanda d'aliments es basa en un model intensiu de producció que a mitjà i llarg termini és insostenible, tant per l'escassetat dels recursos naturals, com per la ruptura que produeix en els fràgils equilibris dels ecosistemes. Cercar solucions alternatives, que ens permetin produir allò que és necessari, de manera sostenible, es converteix en un imperatiu moral i en un gran desafiament ecològic i tecnològic, tot esperant encara una resposta adequada a allò que alguns anomenen "intensificació sostenible"⁴.

En aquest context, **el model de producció agroecològica de la petita agricultura familiar incrementa el seu valor**. Aquest model agrícola està clarament vinculat amb petits propietaris, sovint pobres i sense accés a crèdits, tecnologia, llavors, terra, aigua, mercats locals o formació. No obstant això, i malgrat que per si mateix no és capaç de donar resposta a la creixent demanda d'aliments al món, **el seu potencial per produir més i millor**, guanyant en eficiència i eficàcia, **encara té un ampli marge de millora**. Per exemple, segons l'informe de la FAO sobre l'Agricultura Familiar, a nivell mundial, la xifra total de petites explotacions tendeix a assolir els 800 milions d'unitats, o potser més.

³ 30% dels Gasos d'Efecte Hivernacle estan associats amb la producció agropecuària: el metà del bestiar, l'òxid nitrós dels fertilitzants sintètics i el CO2 provocat per la desforestació i l'ús de combustibles fòssils per al transport

⁴ Cfr. Article de National Geographic "No hem de triar entre l'agricultura industrial i les petites granges ecològiques. Existeix una altra opció", de Jonathan Foley, maig de 2014.

Text de la Declaració final de la RANSA 2013 (Reunió d'Alt Nivell sobre Seguretat Alimentària, Madrid).

http://www.fao.org/fsnforum/post2015/sites/post2015/files/files/Vision_and_Building_Blocks_for_Global_Agenda_ES.pdf

Només a Xina hi ha prop de 200 milions de petites explotacions, que constitueixen únicament el 10 % de les terres agrícoles disponibles mundialment i produeixen el 20 % de tots els aliments en el món⁵. A més, **aquest model de producció té cura del medi ambient, garanteix aliments per a les poblacions més pobres** del planeta (el 70% de les persones que pateix pobresa absoluta viu a zones rurals, i depèn dels ecosistemes per sobreviure), té capacitat per revitalitzar els mercats locals, ofereix aliments saludables per a la població, etc. De manera que, malgrat les directrius polítiques i dels mercats que han privilegiat la producció intensiva i els mercats globals, recolzar la petita agricultura familiar de producció ecològica es converteix en una eina eficaç de lluita contra la fam dels més pobres, alhora que potencia un model de producció ambientalment sostenible i responsable.

És precisament aquest gran coll d'ampolla, que segueix privilegiant la producció intensiva d'aliments malgrat els grans danys ambientals que genera, **el que hi ha darrere d'una sèrie de problemes identificats** en el nostre treball quotidià, com la baixa productivitat de les collites relacionades amb el canvi climàtic, la falta de resiliència dels petits agricultors, l'estrès hídric i els processos d'erosió; i també **està darrere dels nostres models insostenibles de consum**, incloent-hi un consum excessiu de carn, o el desaprofitament d'aliments, qüestió que constitueix el nostre tercer i últim gran "coll d'ampolla".

3. La pèrdua i el desaprofitament d'aliments (PDA).

Un altre dels grans problemes identificats com un obstacle per acabar amb la fam és la **quantitat d'aliment que es perd o es desaprofita al llarg de tota la cadena alimentària**. Malgrat la creixent demanda d'aliments i dels costos ambientals que generem en produir-los, el Comitè de Seguretat Alimentària de la FAO afirma en el seu recent Informe sobre PDA⁶ (octubre 2014) que **1.300 milions de tones d'aliments acaben en les escombraries cada any**, és a dir, aproximadament un terç de la producció total d'aliments. Aquesta constatació no és només motiu d'indignació des d'un punt de vista ètic, sinó que genera grans impactes de tipus social, econòmic i ambiental.

En primer lloc, **disminueix en una tercera part la disponibilitat real d'aliments ja produïts**, mentre 800 milions de persones pateixen desnutrició crònica.

En segon lloc, aquests aliments formen part del mercat global i **influeixen en el preu final dels aliments segons les lleis de l'oferta i la demanda**; com més malbaratament, menys disponibilitat d'aliments i per tant preus més alts i inaccessible per als més pobres i vulnerables.

En tercer lloc, **es provoquen danys al medi ambient en el procés de producció sense cap utilitat**.

Els processos de pèrdua i desaprofitament dels aliments **es localitzen al llarg de tota la cadena alimentària. La pèrdua d'aliments es genera sobretot en els**

⁵ Segons la FAO, 1.500 milions de llars al món viuen de l'agricultura familiar. El 73% disposa de menys d'una hectàrea de terra i el 85% de menys de dues hectàrees, essent a Àsia i a Àfrica on es troba la major quantitat de propietats menors de dues hectàrees. Més informació en l'Informe "Inversió en l'Agricultura a petita escala a favor de la seguretat alimentària" de juny del 2013. Panel d'Experts del Comitè de Seguretat Alimentària. http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/hlpe/hlpe_documents/HLPE_Reports/HLPE-Report-6_ES.pdf

⁶ Cfr. "Les pèrdues i el malbaratament d'aliments en el context de sistemes alimentaris sostenibles", juny del 2014. Informe d'Experts en Seguretat Alimentària i Nutricional. <http://www.fao.org/3/a-i3901s.pdf>. Vegeu també l'article de National Geographic "L'alt cost del malbaratament d'aliments". Elizabeth Royte, maig del 2014.

processos de producció i transport i és molt comú als països empobrits. En bona part està relacionada amb problemes d'emmagatzematge inadequat, ruptura de la cadena de fred, deficients infraestructures per al transport, a més dels criteris imposats als productors, relatius a la grandària, forma i aspecte del producte.

El desaprofitament d'aliments en canvi està relacionat principalment amb els països rics, i es produeix per diferents factors, com a criteris estètics dels productes, la informació confusa i ambigua dels etiquetatges, les diferents normatives sobre aliments, la gestió inadequada dels productes frescos –que són llançats a les escombraries tots els dies “per no enfonsar els preus del mercat”-, etc. Té lloc en el procés de distribució i venda dels aliments de les grans cadenes, però també està relacionat amb l'hostaleria, els petits comerciants, i els propis hàbits de consum dels ciutadans. En el **cas espanyol**, per exemple, de les **8 milions de tones** que es desaprofiten anualment, **més del 60% s'esdevé a l'àmbit domèstic**.

Finalment, la gestió sostenible dels aliments que comprem a casa està íntimament relacionada amb l'accés als aliments dels més pobres, per als qui els preus a l'alça els tornen innaccessibles